

Mirall de realitats

El vestit dels llauradors valencians i la seua construcció icònica

per F. XAVIER RAUSELL ADRIÁN,
investigador d'indumentària tradicional valenciana

“Malgrat la continua confecció de bell nou de vestimentes per a la festa, aquestes mai no perden el referent en un model que sí que es pretén ancorat en allò antic¹.”

1 TRESCOLÍ, O., RAUSELL, F. Xavier, OLIVARES, Enric, *Vestir-se per a la festa. El ball de les llauradores d'Algemesí*. Catàleg de l'exposició, 2005. Algemesí. Pàg. 10.

Les diferents mirades històriques que s'han realitzat vers la nostra indumentària tradicional ens ha conduït sovint a la presentació d'aïllats reflexos d'un mirall que solament ens mostra allò que desitgem vore. El següent article presenta una aproximació diferent a l'estudi de la nostra roba més icònica i diferenciadora, que cerca amb distància la plasmació de totes aquelles mirades que s'han realitzat vers un vestit que es basa en el món camperol de l'Horta que envoltava, i residualment encara l'envolta la gran urbs valenciana. Un darrere de l'altre, aquests reflexos, construïran una imatge, una lectura linial del nostre vestit històric representatiu, la construcció d'un vestit amb clares connotacions nacionalistes o regionalistes segons aquell que ho mire. L'evolució de la moda

Laurent, 1878. Parella de valencians que van acudir a les noces d'Alfons XII i María de las Mercedes.

E. GATEAU, Caballeros, 24. CASAMIENTO DE S. M. D. ALFONSO XII. FOTÓGRAFO ES PROPIEDAD. Valencia

2 Són moltes les crítiques que cada vegada es van sumant ja que la indumentària tradicional valenciana està derivant cap a una indumentària de caire historicista, que perd alhora els seus principals signes identificadors com són el pentinat de caragols, els dissenys dels teixits, el seu cromatisme o complements d'estilitzada senzillesa.

3 TRESOLÍ, O., RAUSELL, F. Xavier, OLIVARES, Enric, *Vestir-se per a la festa. El ball de les llauradores d'Algemesí*. Catàleg de l'exposició, 2005. Algemesí. Pàg. 7.

internacional i la seua plasmació en l'espai vital de les terres valencianes, l'aparició de noves matèries i tèxtils, l'evolució cromàtica d'uns vestits que mostraran el perfil psicològic dels seus usuaris i dels seus usos i costums, la conservació, restauració i mostra d'algunes d'aquestes peces conservades als magatzems del museu així com altres elements que ens ajudaran a contextualitzar-les, mostraran una roba canviant, reinterpretada, adaptada o reaprofitada per tal de convertir-se en mostra viva d'un sentiment diferenciador.

La indumentària que vesteixen actualment les comissions falleres, els grups de danses o balls populars beuen directament d'aquest procés evolutiu que des de les acaballes del segle XIX s'hi ha produït. Però, serà el segle XX aquell qui li conferisca la seua naturalesa actual, mostrant el fort carregament de la moda fallera impulsada per la indústria que el sustenta i per contra la cerca constant d'una puresa virginal dels grups folklòrics que sovint basen els seus plantejaments sobre la base aristocràtica d'una roba mai utilitzada per les classes populars. Totes dues amb llums i ombres, encerts i daltabaixos, manipulacions i mistificacions flagants, aberracions estètiques o senzilles propostes d'un vestit popular que evoluciona i s'adapta als nous reptes de seguir sent una indumentària reconegible i identificativa.²

“Siga com siga, la interpretació que hui donem a aquesta indumentària valenciana demostra que idealització i realitat acaben imbricant-se fins al punt de confondre sovint la recerca romàntica d'una quotidianitat passada, amb la reinvenió d'aquesta per part d'una nova mirada, totalment contemporània i al dia, i amb unes finalitats ben concretes³.”

F. Vela, 17 de febrer de 1890.
Valenciana.

La patrimonialització de la imatge del vestit del llaurador i de la llauradora valenciana

4 Ibídem ant. Pàg. 7 i 8.

“...els aspectes que hui ens mouen a imaginar quasi idíl·licament un passat perdut no poden ser més actuals. Les contínues legislacions sobre patrimoni —incloent l’etnològic i folklòric— han estat desenvolupades sobretot a partir de la segona meitat del segle xx, i filant més prim, només a partir dels anys huitanta. Eixa és justament la realitat que ens du a preguntar-nos per temes com la indumentària tradicional valenciana, per la seua evolució, per aspectes relacionats amb la dansa des d’una visió més sistemàtica, més científica —si es permet el terme—, en l’actualitat. A sant de què?, ens preguntarem. Probablement hi tinga alguna cosa a veure el paper dels ajuntaments democràtics i de les inquietuds dels estudiosos al voltant de l’any 1979. En aquells moments, tots aquells aspectes definitoris d’un poble, d’una comunitat concreta, d’un col·lectiu, començaven a explotar-se com a efectius valors i instruments d’identitat davant la inèrcia homogeneïtzadora que encara es resistia a desaparèixer. I al mateix ritme, a mesura que anava perfilant-se aquest passat mític recuperat, els sentiments identitaris augmentaven directament, amb la qual cosa la investigació històrica i la identitat vernacla reivindicada començaven a caminar juntes⁴⁹”.

Agrupació folklòrica de Torrent.
Dècada de 1930.

5 Vegeu les obres de Hobsbawm i Ranger (1988).

6 El vestit femení emprava gipó de mànega llarga, falda llisa de seda tornassolada de color verd-daurat o marró, mocador blanc de randes, pentinat baix, sabates i davantal negre ornat amb randes i atzabeja. L'home presentava el conegut torrentí confeccionat amb setí negre, faixa roja, camisa amb pitrera de randes, rodina, calces blanques i espadenyes.

La corrent nacionalista valenciana que va recórrer tot el nostre territori arran la demanda i la consecució d'un estatut autonòmic propi, feu d'aquests darrers anys de la dècada dels anys setanta i pràcticament tota la dècada següent, un esclat en la recerca i revalorització de tot allò valencià. La llengua, la cultura, el territori i especialment la nostra *intrahistòria* farcida d'esdeveniments quotidians, ara diríem etnològics, cercaven les maneres i usos de vida dels nostres avantpassats, com quelcom qui cerca l'origen del mite, per tal de construir un present nou després de quaranta anys de dictadura. I entre aquests usos, la indumentària, una roba que tot i ser conscients sovint de la seua creació un segle enrere, s'hi justificava en una antiguetat remota, en un temps antic, curiosament al segle que va veure perdre els nostres furs, com si es cercara una continuïtat temporal amb aquell temps d'abans de la desfeta. L'invent de la tradició⁵.

És ben cert que la festa fallera certificava al Congrés Faller de 1964 el reivent de la indumentària masculina per tal d'unificar la imatge que es presentava a la l'ofrena de flors a la Mare de Déu dels Desemparats. La premsa de l'època que titllava l'esdeveniment com a *la máxima expresión popular y religioso del pueblo valenciano*, també va veure amb bons ulls l'uniformització del sector masculí de les comissions. L'home que fins aquestes dates no vestia a la manera tradicional sí presentava en els infants els tres models habituals, els icònics saragüells, el colorista torrentí o el sobri pantaló llarg i jupetí, i abagava ara per la implantació del que hom va conèixer com a vestit de panderola. Aquest fet havia esdevingut anys enrere a la ciutat de Castelló de la Plana, amb l'invent d'una indumentària d'arrel popular que es sintetitzava en el conegut vestit de llauradora i llaurador de Castelló⁶. L'any 1942 i creada per a l'opereta de Matilde Salvador, la filla

Llauradors de l'Horta, segle XX.
Grup de balls populars Les Folies de Carcaixent.

7 Vegeu la configuració del vestit tradicional a les terres alcantines. RAUSELL ADRIÁN, F. Xavier, *Indumentària tradicional valenciana, v.II. La construcció del vestit tradicional valencià*. Andana Editorial, 2015.

8 MEDINA RAMOS, A., LINARES ALBERT, S., Gastón Castelló y las Hogueras de San Juan, 1928-2000. *Su manera de interpretar este arte efímero*. Alacant, l'Ajuntament, Patronat Municipal de Cultura, 2002. Pàg. 68.

9 RAUSELL ADRIÁN, F. Xavier, *Indumentària tradicional valenciana, v.II. La construcció del vestit tradicional valencià*. Andana Editorial, 2015. Introducció.

del rei Barbut, Lluís Sales Boli va compondre un figurí que presentava l'actual imatge. I com si d'un vent que recorre les nostres terres de dalt a baix, a la ciutat d'Alacant es creava de bell nou el conegut vestit de *nòvia alicantina* a partir de 1977 i arraconava per sempre, no sense controvèrsia i veus en contra, el tradicional vestit de xixonera o llauradora del camp d'Alacant⁷.

“...propuso también un premio para las comisiones que sacaran más bellezas ataviadas con el traje típico, que era el de Jijonenca, que es el típico que se toma para toda la comarca de l'Alacantí”⁸.

És així com aquests vestits “regionals” s'uniformaven artificiosament gràcies al concepte del tòpic i a la manipulació política i institucional que s'hi feia de la seua imatge representativa. La imatge i essència del vestit de llaurador i llauradora amb tota la sort de continguts profunds i valors identitaris es posaven al servei del règim adaptant-se als nous usos. Per altra banda els pobles, des de la distància que els permet la llunyania de tot allò que s'hi cou a la ciutat, adaptaven el mateix model o en triaven un diferent, compost de peces antigues i noves per tal d'acomplir la mateixa funció. Un nou mode de vida, creava unes noves necessitats a les quals calia donar una resposta. Ofrenes, rebudes d'autoritats, comissions falleres i festeres, inauguracions i els grups de dansa de la Sección Femenina els usaven, i servien d'escapat a les últimes novetats en allò referent a la roba de caire tradicional.

La nostra roba tradicional ha estat des de les darreres dècades del segle xx entesa com a un fet patrimonial més. Juntament amb altres obres artístiques, arquitectòniques, festives o culturals, la indumentària tradicional valenciana ha d'entendre's també com a un fet que cal conrear, estudiar i salvaguardar per tal de permetre la seua conservació i salvaguarda a través del temps, servint d'icona representativa del poble valencià i del seu caràcter cultural, social i festiu.

La roba a l'antiga, la roba per a la festa i la roba tradicional

“La cultura valenciana contemporània, creada sobre la base de la Renaixença de les acaballes del segle XIX i que va continuar durant la República i el Franquisme, vivia a partir de la dècada de 1960 una espècie d'elitista esquizofrènia que portava a renegar i refusar tots aquells valors identitaris acceptats des de les acaballes del segle anterior. L'enfrontament polític es polaritzava vers allò culte o popular, amb tota la simbologia valenciana posada en entredit, cercant la divisió i la lluita caïnita de la més sagrada simbologia pròpia. Des de llavors, la llengua, la senyera o la denominació del territori marcaven l'enfrontament que va arribar també a la imatge icònica, carregada també amb el pes de la dictadura gràcies a la manipulació que aquesta havia realitzat vers la conformació estatal. Amb la nova democràcia la roba tradicional necessitava d'una repristinació, dignificació i acceptació comunitària, que ben prompte i per no voler acceptar l'origen del vestit icònic tradicional de la Renaixença s'hi va cercar un nou model que centrava novament la mirada, com ja havia ocorregut abans, en el segle XVIII”⁹.

10 Especialment controvertides han estat les polèmiques dels darrers anys sobre l'inflament excessiu de les falces o l'eliminació del pentinat tradicional de caragols sota la premisa d'ajustar l'estil del vestit al del pentinat, tot i sense tindre en compte que el pentinat posterior baix és també d'arrel romàntica, usual a partir de les dècades centrals del segle XIX.

11 *Indumentària tradicional valenciana v.I. Matèries primeres, color i ornamentació en la roba tradicional, i Indumentària tradicional valenciana v.II. La construcció del vestit tradicional valencià.* Andana editorial, València 2014 i 2015.

Aquest procés que s'hi va encetar aleshores continua en plena vigència. El rebuig del model icònic per les posicions polítiques més progressistes es ben palès i sovint s'intenta manipular sobre l'adopció d'una determinada figura o pentinat¹⁰ sense cap tipus de criteri històric.

A tot aquest embolic s'hi afegeix el desconeixement pràcticament generalitzat d'estudis d'indumentària que tracten aquesta de forma científica. La utilització de conceptes erronis per part de botigues i cosidors no fa més que embolicar més, cercant el públic general d'estereotips o uniformes que els permeta vestir bé segons l'opció elegida. Roba a l'antiga, roba quotidiana, roba de festa o indumentària tradicional poden semblar sinònims però signifiquen quelcom diferent. A partir de l'obra de Rausell¹¹ s'hi ha establert una diferenciació clara d'aquestes. Roba a l'antiga vindrà a esdevindre sinònim de reproducció històrica de qualsevol model i figurí de l'antiguetat entesa aquesta en un període anterior a cent anys i la qual farà diferència entre roba quotidiana, roba de festa o ritual, cada una utilitzada en un context diferent. Per altra banda la indumentària tradicional esdevé aquella que ha estat creada per a la representació autòctona, el vestit de valencià i valenciana amb totes les seues particularitats, models evolutius i diferències, la qual presentarà diferències segons l'època utilitzada i el poder adquisitiu dels seus usuaris.

Llaurador, segle XX. Grup de balls populars Les Folies de Carcaixent.

12 RAUSELL ADRIÁN, F. X., *Indumentària tradicional valenciana, v.II...*, pàg. 196.

13 VANDAEI, M., *Manual teórico y práctico del sastre o Tratado completo y simplificado de este arte, que contiene el modo de trazar, cortar y hacer toda clase de vestidos*. Madrid : Imprenta de los Hijos de D. Catalina Piñuela, 1836. Pàg. 7. B.N.

Les mirades al passat

La moda romàntica que triomfa en Espanya a partir de la dècada de 1840, s'havia estès arreu d'Europa vint anys abans. Aquest s'originava com el racionalisme il·lustrat i el classicisme, conferint prioritats als sentiments individualistes i nacionalistes, factors que culminaren amb la revolució de 1868 en la qual va ser destronada Isabel II. El convuls segle XIX reinterpreta en clau de moda les arts decoratives anteriors, principalment aquelles característiques del segle XVII i XVIII tot i reformulant-se. Aquest moviment cercarà lligar políticament els nous temps amb les etapes anteriors sota la premisa d'una justificació politicosocial ara de caire conservador. La creació d'una roba per a cada ús mostrarà una indumentària quotidiana que es diferenciarà d'altres robes festives i representatives on s'hi farà més present aquell sentiment d'estima cap al passat¹². Els vestits d'aquest nou ordre social diversificarà una indumentària cada vegada més homogeneïtzadora que cercarà en la creació d'estereotips la plasmació visual i costumista de les diferències històriques, culturals i socials dels pobles europeus.

“El lujo antiguo y aquella especie de arte que presentaba el signo de una superioridad han desaparecido ocupando su lugar la comodidad y la sencillez¹³”.

L'historicisme de la moda romàntica, els eteris i livians vestits del ballet, els seus complements, el patronatge i la seua costura, marcaran els vestits tradicionals adaptant-los als nous temps i permetint que els avenços tècnics i les modes l'afectaren, amb un continu canvi i adaptació, un continu reinvent.

Llauradora de les dècades centrals del segle XX.
Grup de balls populars
Les Folies de Carcaixent.
[See more.](#)

La disfressa burgesa, joves modernes vestides a la manera camperola

14 ORTIZ VILLETÀ, Á., PIQUERAS GÓMEZ, Mª J. *El "Levante feliz" a través de la cámara o la imagen costumbrista en los primeros años del cine en Valencia*. Dins: Lahoz Rodrigo, Juan Ignacio. *A propósito de Cuesta: escritos sobre los comienzos del cine español 1896-1920*. Valencia: Ediciones de la Filmoteca, 2010. Pàg. 337-347.

15 TRESOLÍ, O., RAUSELL, F. Xavier, OLIVARES, Enric, *Vestir-se per a la festa. El ball de les llauradores d'Algemés*. Catàleg de l'exposició, 2005. Algemés. Pàg. 22.

Aquest període modernitzador de la societat valenciana que va afectar canvis socials, urbans i econòmics va conduir també a una reflexió de la vida rural tradicional, aquella que havia permès el creixement i sustent de la ciutat i que l'envoltava i constrenyia. La idealització d'aquest món rural que es contraposava al mode de vida urbana feu que la classe burgesa dominant s'interessés en els seus modes i costums, va construir una mirada, parcial i esbiaixada que es recolzava en els aspectes més folklòrics, festius i costumistes del poble. Les barraques, els balls populars, l'exuberància del paisatge i especialment la idealització d'una roba festiva crearan la il·lusió d'una terra fèrtil, jardí de flors, d'olor a la flor del taronger, on la llum, la música i el color acabaran per definir el que posteriorment esdevindrà el *levante feliz*¹⁴.

Les joves burgeses valencianes començaren a usar el vestit tradicional com a una disfressa pobletana als balls de carnestoltes que s'organitzaven. L'estereotip que s'hi tenia dels vestits d'altres zones de l'Estat també eren presents, manoles, gitanes, gallegues, vasques i catalanes es barrejaven amb llauradores valencianes, vestides de forma enlluernadora. El seu perfil, els cossos i alguns del seus complements que podem observar en algunes fotografies de l'època ens presenten a aquestes xiques de forma idíl·lica, amb gran quantitat o amb destacades peces de joieria, falde de seda, mocadors i davantals brodats amb fil metàl·lic daurat, mirinyac i pinta al pentinat.

*"A final del segle XIX, el vestit representatiu del tipus valencià, tant de l'home com de la dona, es trobava assentat sobre una base històrica prou coneguda, diguem-ne que ja s'havia creat el vestit regional prou definidor de la identitat valenciana*¹⁵*".*

Valencians a Madrid, les noces d'Alfons XII i María de las Mercedes

A les noces d'Alfons XII i María de las Mercedes realitzades a Madrid el dia 30 de gener de 1878, acudiren representacions provincials que encarnaven l'element rural de l'Estat per tal d'entretindre al poble de Madrid. Els quadres de balls populars de Castelló, València i Alacant mostraren la seua rica indumentària, que serviria per tal d'estereotipar els seus models, servint en el cas de València i Alacant per a la creació del seu modern vestit regional i abandonant la ciutat de la Plana el model presentat. Rics teixits d'homes i dones composaven un model continuador d'aquells utilitzats per les joves burgeses que es disfressaven per a Carnestoltes, utilitzant teixits espolinats i brocats, així com mocadors i davantals de tul brodat amb fil metàl·lic. Els homes més sobris, utilitzaven coloracions més obscures i elegants.

"La de Valencia es seguramente la que se distingue de las demas comparsas por la riqueza y gusto de sus trajes. Está compuesta de preciosas mujeres de la huerta, como lo indica la frescura de su rostro. Su traje consiste en una falda corta de tela bordada de oro y plata, jubon de raso de varios colores con mangas muy ajustadas; media

16 “De la comparsa de Valencia”. *Diario de Cordoba. De comercio, industria, administración, noticias y avisos. Martes 29 de Enero de 1878. Núm. 8211. Año XXIX.*

17 RAUSELL ADRIÁN, F. X., op, cit. V.II. Pàg. 210.

18 RODRÍGUEZ LLORENS, R., *Francisco Miralles. Pasos de baile para una leyenda.* L'eixam edicions. Tavernes Blanques, València 2015. Pàg. 21-22.

blanca de seda bordada y zapato de raso blanco. Llevan peinado alto con gran peineta en forma de cuchara, de plata sobredorada; agujas de oro con remates de perlas finas, grandes pendientes de lo mismo, y en el cuello varios hilos de menudas perlas, al brazo llevan pequeñas cestas de mimbres y frutas y flores. El traje de los hombres varia, pues unos llevan chaleco de terciopelo de color, faja grande también de color, zaragüelles, media blanca y alpargata y pañuelo de seda á la cabeza, [altres] chaqueta negra, chaleco, camisa bordada, pantalón largo oscuro, media de seda y alpargatas, y alguno que otro sombrero redondo y pañuelo de colores¹⁶”.

La roba popular dels quadres de balls i les danses dels pobles de l’Horta

“Entre l’últim quart del segle XIX i la segona i tercera dècada del segle XX variades agrupacions de balls populars, especialment actius dins i fora de l’Estat Espanyol a partir de la Restauració borbònica (1874-1931) i la Segona República (1931-1939), sota la denominació de *Quadros de bailes y cantos populares valencianos*, mostren el ric folklore autòcton utilitzant una rica indumentària que si bé ja usa la imatge tòpica, també l’adapta al ball. Hereves dels anteriors balladors de bolero que actuaven als intermedis de les peces teatrals, és a partir d’aquest darrer quart de segle XIX quan s’hi fa necessària l’adquisició d’un vestuari típic, recognoscible i conjuntat, que es basa en la visió de la roba tradicional que s’identifica amb el fet valencià, si bé i amb anterioritat aquests vestien també de toreros, *majas* i les més variades disfresses¹⁷.

La fira de Juliol de València és convertirà des de 1891 en el centre de les actuacions i la demostració de força i rivalitat entre unes i altres agrupacions. Abillats a la manera tradicional els seus vestits presentaven les típiques adaptacions de qualsevol vestuari a la dansa. La dona vestia amb sedes de disseny polícrom i complements precicistes, amb cosset de diferents tipologies i el característic pentinat de caragols. L’home, més sobri, sovint presentava diferent vestuari segons l’agrupació. Uns usaven Saragüells, vestits de calçó i jupa, el conegut *traje de torrentí*, o amb pantaló llarg confeccionats amb teixits de color s’ajustava a la concepció dels espectacles de l’època.

Les cases de lloguer de roba o les mateixes agrupacions confeccionaven els vestits que després servien de model, al igual que els seus repertoris, per a altres grups de balls de l’Horta, la Ribera o la Safor principalment.

“El nombre de Paco Miralles empezaba a sonar en las fiestas de la huerta y en los espectáculos de baile popular en la ciudad. Pronto su madre, que era muy mañosa, quiso coserle un traje de baile y le hizo uno de torero pues era muy corriente en la época que los bailarines se vistieran de esta guisa (...) Más adelante, el bailarín mandaría hacer los trajes de torero en Madrid por el mismo sastre que vestía al famoso matador Bombita; sólo que para danzar no tenían que ponerle el armazón de protección que precisaban los toreros, pues éste confería una gran rigidez y pesadez a la indumentaria, dificultando el baile (...) Cuando Paquito salió a bailar se hizo el silencio en toda la plaza. Bailó el solo, vestido de marinero, lo que entonces se llamaba El baile Inglés...”¹⁸”.

La Renaixença

19 TRESCOLÍ, O., RAUSELL, F. Xavier, OLIVARES, Enric, *Vestir-se per a la festa. El ball de les llauradores d'Algemesí*. Catàleg de l'exposició, 2005. Algemesí. Pàg. 23.

L'il·lustre poeta Teodor Llorente, qui va guanyar la Flor Natural al certàmen poètic conegut com a Jocs Florals, va elegir la seua filla Maria com a regina del mateix. Vestida amb una indumentària que recordava o que volia acostar-se al que en aquell moment s'entenia com la tradicional valenciana, a l'antigua usanza, no es diferenciava gaire d'aquells utilitzats en els balls populars de les noces reials d'un any abans. Tot i que cercava la imatge idíl·lica del segle XVIII, les diferències entre aquells i aquest eren ben evidents i notables. S'havia assentat un vestit representatiu confeccionat amb teixits i complements d'altíssima qualitat per una èlit social que serviria de referent per a la confecció dels vestits, també representatius, de les classes populars. Aquest enlluernament que provocaven, aquest vestit de reina, s'adaptaria a les possibilitats econòmiques de les usuàries que en posterioritat lluirien.

“S'institucionalitzava un model més o menys estandarditzat de la llauradora valenciana, seguint els referents aristocràtics dihuitescos. S'assenten les bases de la indumentària típica i tòpica dels valencians, i es configura un model inspirat en el passat de manera selectiva. Els seus artífexs, provinents de les capes més acomodades de la societat valenciana del moment, triaran els elements que eren propis de la indumentària dels estrats més elevats de la societat del dihuít, en els quals se sentien més identificats¹⁹”.

Llauradors, segle XX.
Grup de balls populars
Les Folies de Carcaixent.

El vestit de Pepita Samper

20 ALMELA i VIVES, F.,
*Historia del vestido de la
 labradora valenciana*. Semana
 Gráfica, Valencia, 1962.
 Pàg. 33.

“Era lo que José Mateu ha mostrado valiéndose de un maniquí tan adecuado como la señorita Samper. Era algo soberano por cómo se imponía a las solicitudes de los sentidos; algo noble por cuanto utilizaba las materias menos plebeyas; algo magnífico porque no sabía de mezquindades, sino de pompas y boatos²⁰”.

El vestit i la bellesa de la senyoreta Pepita Samper Bono embelesaven el jurat del primer concurs *Señorita España*. Confeccionat per una modista local sota les premises del ceramista J. Mateu, tornava a recuperar l'esplendor i bellesa del vestit antic de la llauradora valenciana després del progressiu desvirtuament i desdibuixament del vestit tradicional valencià en les primeres dècades del segle xx.

L'expansió i popularitat que gaudia la roba tradicional de les acaballes del segle XIX, féu que gran quantitat de dones valencianes el lluiressin a tota classe d'esdeveniments. Processons, ofrenes, jocs florals, balls populars o cavalcades de tot tipus comptava sovint amb gran quantitat de joves vestides a la manera de les antigues llauradores de l'Horta de València. I és ací, en aquesta massificació i utilització del vestit per les classes populars que si fa necessària l'adaptació de teixits i complements menys valuosos que aquells que lluien les fadrines burgeses capitalines. Aquells models enlluernadors servien de model per a la confecció en matèries i tèxtils més pobres de falde, cossets, mocadors, davantals i joieria.

Pepita Bixquert, pentinada
 de valenciana. Segle XX.

21 TRESOLÍ, O., RAUSELL, F. Xavier, OLIVARES, Enric, *Vestir-se...*, op. cit., Pàg. 27.

22 Cas paradigmàtic i que cíclicament s'hi debaten al món faller són l'ús de les bandes, el conegut vestit de panderola —únic vestit creat ex novo per a la festa fallera— o l'ús d'insignies, colors dels faixins i borles, recompenses, etc.

23 BOUCHER, F., *Historia del traje en occidente*. GGmoda. 2009. Barcelona. Pàg. 393.

Alguns teixits de seda, especialment domàs, però principalment el cotó estampat, el tul i els lluentons ompliran aquests vestits tot cercant, com aquells, una imatge irreal, una princesa o regina d'un conte de fades.

El vestit de Pepita Samper Bono es va confeccionar amb un teixit espolinat, confeccionat per la casa Garin. El conegut disseny València s'espolinava amb colors per tal de confeccionar cosset i falda, que s'adaptava als cançons de moda del moment amb un xicotet coixinet o polissó. S'hi va confeccionar també un gipó de mànega llarga de vellut negre, sense reforç de varetes, acabat en punta davantera, a la manera dels cossos d'estil romàntic i un parell de mocadors i davantals, en tul, batista i seda, brodats amb fil daurat. El pentinat, amb grans trets de la moda del moment també, s'hi completava amb les pintes i un adreç de joia, collar i arracades de barquillos.

La roba en la festa fallera

Pepita Samper fou la primera dona vestida per a la festa fallera. La seua popularitat va augmentar en representar l'Estat Espanyol al concurs mundial de bellesa que es va realitzar a París el 7 de febrer de 1929. Samper, qui era assenyalada com a guanyadora també d'aquest concurs es retirava en senyal de dol per la defunció de Cristina d'Habsburg-Lorena, mare d'Alfons XIII, ocorreguda un dia abans. Aquest fet va despertar més si cal l'admiració vers l'embaixadora, que vestida de valenciana fou homenatjada a les festes falleres d'eixe any, convertint-se en la predecessora de la Fallera Major de València.

Des d'aleshores el vestit que empraria aquest càrreg honorífic, tot i ser sovint pressa de les més diverses mistificacions ha servit de model per al vestit emprat per la resta de dones falleres. Entre la dècada de 1930 i 1940 el vestit de valenciana és emprat per les dones de les comissions falleres en el mateix moment en què aquestes anaven ascendint a la categoria de festa major de la ciutat de València. Un dels rituals que va crear fou l'adopció en un primer moment del vestit inspirat que vestien els llauradors de l'Horta tot i haver passat pel tamís estereotipador de la Renaixença, es va convertir en un model vàlid per a la festa, *tot i adoptant signes externs més propis de la moda i que atien més un interès per innovar cada any que no per retrobar-se amb les arrels*²¹.

La importància de la indumentària en el món de les falles i l'exaltació gratuïta de la dona com a protagonista ha estat tal, que hui en dia no s'entén la festa sense aquests dos elements, els quals provenen de la tradició jocfloralasca.

El regionalisme, la indumentària al servei de la pàtria

Amb la dictadura serà més palesa la manipulació política sobre la indumentària tradicional, especialment en la creació de símbols i vestimentes²². Amb la configuració de les noves agrupacions folklòriques, conegudes ara com a *Coros y danzas de la Sección Femenina* o *Educación y Descanso*, s'utilitzava una roba estandarditzada confeccionada que presentava per a les agrupacions un parell de models, el conegut de llauradora o *festa*, i el de muntanya.

El primer model seguia els patrons i disseny del ja estereotipat vestit de llauradora, ara realitzat amb teles de cotó, rayon o tul mecànic. Aquest model servia per a les localitats de la franja costanera de les tres províncies, mentres que el segon model conegut com a de muntanya, presentava l'estereotip d'aquell

conservat a la comarca de l'Alcoia i la Vall d'Albaida que es composava de falda de llana polícroma amb disseny de franges horitzontals, davantal negre, mocador de manila o de tul i brodats en or. A tots aquests se'ls afegia uns quants vestits de caràcter local que particularitzaven Requena, Onil, Ibi, Biar o Vinaròs.

Sotmés a tot tipus d'embat de la moda, les faldes creixien i decreixien en llargària segons aquesta augmentara o minvara en la roba quotidiana. Fet que també ocorria amb el pentinat, cardats, tupés, tints... es barrejaven amb pintes de diferents tamanys, a més alt el cardat, més alta la pinta. Distintives també foren les sabates blanques, moltes amb plataforma i una borla de seda, generalment rayon, que les ornamentava.

Amb la unificació de la indumentària dictada al IV Congrés Faller de 1964 que va crear el conegut vestit de panderola per a l'home faller, s'hi imposava un nou model d'indumentària per a l'home, que ha estat molt criticat i desprestigiats als darrers anys. Aquest prenia com a model primigeni el conegut vestit de torrentí amb pantaló llarg on es substituïa l'antiga faixa per un faixí amb borles penjant, que jerarquitzava els integrants de la comissió segons el seu color. Deixava el cap descobert, i si en un primer moment s'hi van utilitzar espadenyes, aquestes prompte es van substituir per sabates a la moda. Aquesta uniformització de la roba masculina jerarquitzava quasi militarment la comissió, reiventant la tradició ara sota el paraigües d'una suposada igualtat social que es plasmava en el gran acte faller per excel·lència, l'ofrena de flors.

Les nous corrents d'investigació

“La influència de l'art, que ja s'havia fet notar en l'evolució del vestir, especialment a partir del segle XIV, es fa sentir més al segle del Barroc. Entre la segona i setena dècada del segle XVII es va establir una indiscutible correspondència entre el vestit i el gust barroc, considerat aquest últim com a recurs de la imaginació i el virtuosisme²³.”

El gust tradicional valencià per uns teixits llavorats de seda lluenta, de colors forts i contrastats i uns complements preciosistes que s'ajusten a una confecció historicista que ha anat variant i evolucionant el nostre vestit representatiu ha conduït també a cercar-ne l'origen d'aquest, a intentar redreçar i localitzar-ne els punts exactes de creació del vestit tradicional valencià. Les contínues mirades històriques que s'han realitzat per tal de tornar a *repristin*ar la indumentària tradicional valenciana, no han fet més que reinterpretar-ne el model segons la visió actual. S'hi van inspirar en el vestit antic, en el vestit *a la usanza tradicional valenciana* les balladores dels quadres de ball que van assistir a les noces d'Alfons XII en 1878, però també qui va compondre el model de Maria Llorente en 1879, o el de Pepita Samper en 1929 o el de les falleres de les comissions de la capital valenciana a partir de 1940. Totes i cada una de les mirades que s'han realitzat a eixe mirall de la història ens ha mostrat una imatge deformada i borrosa que nosaltres hem hagut de descodificar i adaptar a les nostres necessitats, que hem hagut de crear i conrear per a seguir, en essència vestint-nos de forma particular, de forma valenciana. ●